

T R A N S K R Y P C J A
ROZPRAWY PRZED TRYBUNAŁEM KONSTYTUCYJNYM
z dnia 8 listopada 2023 r.
w sprawie o sygn. K 1/23

Rozprawie przewodniczy Sędzia TK Bartłomiej Sochański.

Przewodniczący:

Kontynuujemy rozprawę przed Trybunałem Konstytucyjnym, w składzie tu obecnym, w sprawie połączonych wniosków Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego o zbadanie zgodności art. 8 i art. 9 ustawy z dnia 1 grudnia 2022 r. o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej z:

- a) art. 178 ust. 2 w zw. z art. 178 ust. 1 oraz art. 173 i art. 10 ust. 1 Konstytucji przez to, że naruszają gwarancję zapewnienia sędziom wynagrodzenia na poziomie odpowiadającym godności sprawowanego przez nich urzędu oraz zakresowi ich obowiązków, a tym samym naruszają gwarancję niezawisłości sędziowskiej stanowiącej warunek niezależnego wykonywania funkcji władzy sądowniczej, a także,
- b) z art. 2 w zw. z art. 178 ust. 2 Konstytucji w zakresie, w jakim naruszają zasadę ochrony praw nabytych oraz zaufania do państwa i stanowionego prawa polegającą na zastosowaniu arbitralnego sposobu wyznaczania podstawy wynagrodzeń sędziowskich w 2023 r., jak również,
- c) z art. 31 ust. 3 w zw. z art. 178 ust. 2 Konstytucji w zakresie, w jakim naruszają prawo sędziów do wynagrodzenia odpowiadającego godności urzędu oraz zakresowi obowiązków, rozumiane jako podmiotowe prawo do ustalania wynagrodzenia na podstawie obiektywnych kryteriów, niezależnych od arbitralnej decyzji władzy ustawodawczej.

Po drugie, wniosku Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego o zbadanie zgodności art. 8 i art. 9 ustawy o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023 z art. 178 ust. 2 Konstytucji.

Po trzecie, wniosku Krajowej Rady Sądownictwa o zbadanie zgodności art. 7, art. 8 i art. 9 ustawy o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023 z art. 2 w związku z art. 178 ust. 1 i 2 Konstytucji, art. 10 w związku z art. 173 Konstytucji, art. 178 ust. 2, art. 195 ust. 2 i art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3

Konstytucji, a także z art. 178 ust. 2 i art. 195 ust. 2 w związku z art. 216 ust. 5 oraz art. 220 ust. 1 Konstytucji.

Na rozprawę, w dniu dzisiejszym, stawili się w imieniu wnioskodawcy, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego – pan dr hab. Artur Kotowski, członek Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego, w imieniu wnioskodawcy, Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego – pan prof. dr hab. Wojciech Sawczyn, członek Biura Orzecznictwa, dzień dobry panie profesorze, pan Paweł Maszkiewicz, zastępca szefa Kancelarii Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego. Nie stawił się?

Pan Wojciech Sawczyn:

Wysoki Trybunale, mamy zamianę. Stawiła się pani naczelnik ze względu na nagłą sytuację rodzinną u pana ministra Maszkiewicza.

Przewodniczący:

A czy pełnomocnictwo pani naczelnik jest przesłane?

Pan Wojciech Sawczyn:

Tak, zostało.

Przewodniczący:

I doręczone do akt sprawy?

Pan Wojciech Sawczyn:

Tak, Wysoki Trybunale.

Przewodniczący:

Pani Magdalena Kurek, radca prawny.

Pani Magdalena Kurek:

Dzień dobry.

Przewodniczący:

Dzień dobry, pani mecenas. Pani Agnieszka Dziedzic, naczelnik wydziału finansowo-budżetowego w Kancelarii Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego, w imieniu wnioskodawcy, Krajowej Rady Sądownictwa – pani sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego, pani dr Anna Dalkowska, dzień dobry.

Pani Anna Dalkowska:

Dzień dobry.

Przewodniczący:

Pan Sędzia sądu rejonowego, pan dr Maciej Nawacki, w imieniu Sejmu – pan poseł Marek Ast, dzień dobry panie pośle i w imieniu Prokuratora Generalnego – pan Jerzy Łabuda, prokurator Prokuratury Krajowej, dzień dobry panie prokuratorze.

Udział w postępowaniu zgłosił Rzecznik Praw Obywatelskich, w imieniu którego na rozprawę stawiała się pani Anna Kierzkowska-Kałka, dzień dobry, starszy specjalista w Zespole Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich. Pełnomocnictwa wszystkich z państwa znajdują się w aktach. Trybunał informuje, że rozprawa transmitowana jest w Internecie.

Na wstępie chciałem przekazać państwu informację formalną, że pani Prezes Trybunału Konstytucyjnego nie znalazła podstaw, żeby wydać zarządzenie dotyczące połączenia tej sprawy ze sprawą dotyczącą waloryzacji wynagrodzeń prokuratorskich. Sprawa wynagrodzeń prokuratorskich będzie rozpatrywana w odrębnym postępowaniu. Stosowna informacja pani Prezes znajduje się w aktach sprawy.

Czy na obecnym stadium postępowania uczestnicy mają jakieś wnioski formalne?

[uczestnicy postępowania nie zgłosili wniosków formalnych]

Dobrze, w takim razie przystępujemy do wysłuchania uczestników postępowania. Zanim to uczynię i udzielię państwu głosów, to chciałbym – po pierwsze – prosić o wypowiedzi zwięzłe. Trybunał zapoznał się zarówno z wnioskami, jak i z pismami, które zostały złożone w toku postępowania. Tych pism jest dość sporo, dlatego pozwalam sobie państwa bardzo uprzejmie prosić na wstępie swojej wypowiedzi, aby zechcieli państwo jeszcze raz sprecyzować wnioski – przede wszystkim wnioskodawcę – stanowiska dotyczące przedmiotu kontroli. Dziękuję uprzejmie, proszę bardzo, pan docent jako pierwszy.

Pan Artur Kotowski:

Wysoki Trybunał, biorąc pod uwagę to wskazanie pana sędziego, pana przewodniczącego, ja siłą rzeczy zmodyfikuję moje wystąpienie, skrócę je w takim wypadku. Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, którego mam zaszczyt reprezentować przed Wysokim Trybunałem, podtrzymuje prezentowane stanowisko we wniosku do Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 grudnia 2022 roku oraz we wskazanych pismach procesowych, które były przesyłane w tym postępowaniu, co do zakresu kontroli zgodności z Konstytucją art. 7, 8 i 9 ustawy o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023 oraz prezentowaną na tą okoliczność argumentację własną, jak i popiera zbieżne z nią uzasadnienie zawarte we wnioskach Krajowej Rady Sądownictwa oraz Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego. Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego popiera także stanowisko Krajowej Rady Sądownictwa, w przedmiocie możliwości objęcia wnioskiem tego podmiotu, również art. 7 ustawy o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023.

Co do uzasadnienia przedstawionego stanowiska, ja skupię się na rozszerzeniu głównych wątków, głównych motywów. W pierwszej kolejności należy odnieść się do pierwszego ze wskazanych w *petitum* wniosku Pierwszego Prezesa wzorców kontroli. Niewątpliwie jego zrębowym przepisem jest art. 178 ust. 2 Konstytucji w zakresie, w jakim przepis ten wymienia obowiązek władzy ustawodawczej i wykonawczej zapewnienia sędziom wynagrodzenia odpowiadającego godności urzędu oraz zakresowi obowiązków. Należy dodać, że ustrojodawca przesłanki zapewnienia sędziom standardów wykonywania władzy sądowniczej połączył spójnikiem koniunkcji. Tym samym naruszenie standardu godziwego wynagrodzenia w rozumieniu konstytucyjnym narusza jednocześnie obowiązek zapewnienia sędziom warunków pracy, o których mowa w tym przepisie.

Przepis ten współkształtuje także podstawę walidacyjną całej normy prawnej, dotyczącej niezależności i niezawisłości sędziowskiej, jest elementem ustroju sądownictwa w demokratycznym państwie prawnym, co zresztą Wysoki Trybunał potwierdzał w swym orzecznictwie. W uzasadnieniu wszystkich wniesionych w niniejszej sprawie wniosków zaznacza się, że w art. 178 ust. 2 określa nie tylko roszczenie sędziów o ustanowienie przez legislaturę takich przepisów budżetowych, które określałyby pewną konkretną wysokość uposażenia sędziowskiego, ale przepis ten dotyczy standardu godziwego wynagrodzenia sędziego, zatem ustanawia wymóg pozostałym rodzajom władz ustanowienia takiego mechanizmu wynagradzania sędziów, by ten zapewniał im odpowiednie do demokratycznego państwa prawnego warunki pracy. Był wolny od arbitralnej decyzji władzy politycznej, był oparty na transparentnych i obiektywnych kryteriach.

Wszystko to nie oznacza, że system ten ma pomijać bieżące uwarunkowania gospodarcze, w tym być newralgicznym na ewentualną dekoniunkturę oraz trudności lub nawet kryzysy gospodarcze. Chodzi o wypracowanie takiego mechanizmu wynagradzania sędziów, który byłby zgodny z zasadami demokratycznego państwa prawnego, separacją i równowagą władz oraz niezależnością sądownictwa. I wyrazem tego systemu jest – bo przepis ten przecież nie został uchylony – między innymi art. 91 par. 1c ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz tożsame do niego rozwiązanie, przyjęte wobec sędziów Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, sądów administracyjnych. Przepis ten był wyrazem, czy też rozwiązaniem to, było wyrazem dostosowania regulacji ustawowych do wzorcowego, modelowego rozwiązania przyjętego w Konstytucji. Jest bowiem oczywiste, że w ramach tranzykcji systemu prawa – w tym uchwalenia nowej Konstytucji w dziewięćdziesiątym siódmym roku – nie wszystkie rozwiązania normatywne uregulowanie ustawowo mogły być od razu zapewnione. Proces ten wymagał wypracowania sposobów

rozumienia, w szczególności standardów konstytucyjnych oraz rozwoju samego państwa polskiego. Dotyczył więc zarówno płaszczyzny normatywnej, jak i faktycznej. W tym sensie oczywistym jest, że doprowadzenie regulacji ustawowych wymagało czasu, co też nastąpiło ostatecznie wraz z wypracowaniem rozwiązania przyjętego w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych i przyjętego w szeregu innych aktów normatywnych.

Zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze powszechnie zauważa się, że wypracowany mechanizm wynagradzania sędziów, w tym sędziów sądów najwyższego szczebla, realizował właśnie standard konstytucyjny – to jest znaczenie normy z art. 178 ust. 2 – i to interpretowanej zarówno jedynie semantycznie, poprzez ograniczenie zakresu wykładni do samego wynagrodzenia... do samego wyrażenia „wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu” oraz zakresowi obowiązków, jak i szerzej – derywacyjnie – to jest z uwzględnieniem szerszego kontekstu normatywnego, w tym miejsca przepisu w strukturze aktu normatywnego, jak i jego związków treściowych i funkcjonalnych z przepisami wymienionymi w pkt. a *petitum* wniosku Pierwszego Prezesa. Również Wysoki Trybunał akcentował w swoim orzecznictwie, że wynagrodzenie sędziowskie musi podlegać szczególnej ochronie, właśnie z uwagi na zamieszczenie przez ustrojodawcę w ustawie zasadniczej omawianej normy w takim, a nie innym miejscu w strukturze tego aktu normatywnego.

Istotną sprawą jest status art. 178 ust. 2, jako wypowiedzi normatywnej. We wniosku Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego zasygnalizowano, że nie jest to tzw. norma programowa. To jest wrażenie jakiejś powinnościowe, które w sposób ogólny, jedynie blankietowy, wyznacza działanie organu władzy publicznej. W świetle ustaleń teoretycznych można wskazać, że omawiany przepis jest przykładem zasady... reguły od klasycznej zasady prawnej, która ustanawia jedynie minimum określonego standardu, próg określonego stanu zachowania itp., odróżnia omawiany przepis, brak wyłącznie pojęć ogólnych. Uzyskanie standardu normatywnego, na przykład demokratycznego państwa prawnego, uzależnione jest bowiem od spełnienia szeregu jego cech charakterystycznych, które muszą być dookreślone szczegółowymi przepisami o charakterze reguł. Tymczasem przepis art. 178 ust. 2 może być odczytywany zarówno na poziomie standardu, ogólny poziom wynagrodzenia, umieszczające je we właściwym przedziale według oceny ekonomicznej, jak i pewnej normy, reguły, to jest konkretnej kwoty, która powinna być wynikiem konkretnego zachowania władzy politycznej, tak, żeby odpowiadało ono wymogom określonym w tym przepisie. Odwołując się do tych dwóch dyrektyw wykładni, to jest funkcjonalnej i systemowej, uzyskujemy właśnie wniosek taki, że omawiany przepis

nie jest normą blankietową, nie odsyła do regulacji rangi podkonstytucyjnej, bo nie zawiera przecież wyrażenia, że warunki wynagrodzenia sędziego określa ustawa. Takie brzmienie omawianego przepisu mogłoby prowadzić do uznania art. 178 ust. 2 za normę programową. W przypadku Konstytucji szczególną rolę odgrywa także dyrektywa wykładni zakazu interpretacji, która pozwalałaby pomijać jakieś składniki, jakieś wyrażenia, które są zawarte w akcie normatywnym. Konstytucja, część artykułowana aktu normatywnego, jakim jest Konstytucja nie zawiera przecież wrażeń jakichś ezopowych, zbędnych, jedynie ornamentacyjnych.

Przepis ten znalazł się zaraz po fundamentalnych dla ustanowienia niezależności i niezawisłości sędziowskiej art. 178 ust. 1 Konstytucji. W doktrynie prawa już dawno przyjęto rozumowanie interpretacyjne, że treść przepisu w dalszej kolejności zamieszczonego w strukturze danej jednostki redakcyjnej, wpływa na rozumienie tych zamieszczonych pierwotnie, redakcyjnie wertykalnie powyżej. Zatem niezawisłość sędziowska jest współkształtowana przez odpowiednie warunki pracy i wynagrodzenie.

W kontekście zarzucanej niezgodności wskazanych przepisów ustawy o budżecie na rok 2023 z omawianym wzorcem konstytucyjnym, mogą pojawić się następujące zagadnienia. Po pierwsze, czy kontrola mechanizmu określania wynagrodzenia sędziów mieści się we wskazanym wzorcu konstytucyjnym, czy możliwa jest kontrola przepisów ustawy o budżecie w sytuacji, gdy przewidują one wzrost uposażeń sędziowskich, bo Trybunał kontroluje normę, a nie tylko zgodność stanu faktycznego z normą, czy w istocie wnioski nie kwestionują stanu faktycznego, a nie niezgodności normatywnej kwestii ustawy o budżecie ze wskazywanymi wzorcami konstytucyjnymi. I do wszystkich tych wątpliwości postaram się odnieść łącznie, ponieważ ich przedmiot jest ze sobą nierozdzielnie związany.

Sprowadza się to do uwypuklenia materii przede wszystkim trzeciego pytania, to jest czy w istocie wnioski nie kwestionują, co byłoby nieuprawnione, rozwiązań konkretnie regulujących uposażenie sędziowskie, bo ustawa o budżecie ma charakter epizodyczny – art. 91 § 1c obowiązuje. Tymczasem w pewnym sensie argumentacja wszystkich wniosków opiera się na krytyce wysokości uposażeń sędziowskich i ukształtowanych tak, jak obecnie, m.in. w wyniku presji inflacyjnej, przyjętej wysokości kwoty bazowej i tym podobne. Innymi słowy, czy arbitralnie ustalone wynagrodzenie sędziowskie byłoby również... podlegałoby zaskarżeniu w sytuacji, gdyby było ono zdecydowanie wyższe – chodzi mi o rozróżnienie mechanizmu, a konkretnego efektu przyjętego w wyniku zakodowania takich, a nie innych regulacji. Ze stanowiskiem tym nikt

nie polemizuje i we wniosku Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego dokładnie w tym kierunku został określony wzorzec konstytucyjny, bowiem odpowiadając na drugą wątpliwość, gdyby ustawodawca zdecydował się arbitralnie zwiększyć uposażenie sędziowskie w ustawie o budżecie, nie byłoby to rozwiązanie konstytucyjnie wadliwe, ponieważ – jak już wskazano – omawiany przepis ma status zasady normy. Innymi słowy, konstytucyjnie jest, gdy ustawodawca arbitralnie zwiększa uposażenie sędziowskie i odpowiada ono godności urzędu, ale jest to rozwiązanie niekonstytucyjne, gdy owego standardu nie spełnia kwota, do której ustanowiony mechanizm prowadzi w szczególności w zupełnie arbitralny sposób.

Istotą wniosku, jak sądzę zarówno Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, jak również Prezesa NSA i KRS, są przepisy ustawy o budżecie, które muszą być rozpatrywane właśnie w kontekście normatywnym. Ten uwarunkowany jest tym, że jest to z kolei trzecie odstępstwo od rozwiązania przyjętego w art. 91 § 1c, w dodatku przyjęte bez należytego uzasadnienia. To uzasadnienie w projekcie ustawy jest wyjątkowo lakoniczne w tej materii. Na tą okoliczność Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego i pozostali wnioskodawcy zaprezentowali bardzo obszerną argumentację, której nie ma sensu tutaj przywoływać. Jest oczywiste, że uposażenie sędziów nie jest nienaruszalne. Konstytucja dopuszcza mechanizm zarówno jego ewentualnego obniżenia, jak i zamrożenia, co potwierdzał już w swym orzecznictwie Trybunał Konstytucyjny, co zostało szeroko omówione w uzasadnieniach wniosków w niniejszej sprawie.

Ogólnie rzecz ujmując, jednak sytuacja z 2012 roku miała jednak charakter jednorazowy. Mechanizm ustalania wynagrodzenia sędziowskiego nie może mieć też charakteru stałego obniżania uposażenia sędziowskiego, spowodowanego arbitralną decyzją polityczną, nawet uwarunkowaną ekonomicznie – wymaga ona odpowiedniego uzasadnienia. Tymczasem przyjęty wzrost wynagrodzeń sędziów o 7,8 % w zestawieniu z poziomem inflacji prowadzi do efektywnego obniżenia uposażeń sędziowskich – i co należy zaznaczyć – trzeci roku z rzędu. Wyraźnie zatem należy odróżnić problem waloryzacji wynagrodzeń od przynajmniej bezwarunkowego utrzymania nominalnej jego wysokości, która nie prowadzi do efektywnego jego obniżenia w sposób radykalny. Temu służy przecież rozwiązanie przyjęte w art. 91 § 1d USP. Tymczasem uzasadnienie projektu ustawy o budżecie w żadnym razie nie wskazuje, że zaistniały jakieś ekstraordynaryjne okoliczności, przewidziane w Konstytucji, które pozwoliłyby ustawodawcy nie tylko zamrozić wynagrodzenie sędziowskie, ale doprowadzić do ich trwałego obniżenia wskutek

trzykrotnego, w kolejnych latach budżetowych, obchodzenia mechanizmu przewidzianego w Prawie o ustroju sądów powszechnych.

W orzecznictwie i doktrynie zauważa się, proszę Wysokiego Trybunału, że elementem demokratycznego państwa prawnego jest niezależne i niezawisłe sądownictwo. Wymóg ten, m.in. realizowany jest poprzez zapewnienie sędziom odpowiednich warunków pracy, wynagrodzenia odpowiadającego godności urzędu. Innym elementem zasady demokratycznego państwa prawnego jest nakaz przewidywalności działania władzy publicznej. Fakt, że ustawodawca trzeci rok z rzędu odstępuje od ogólnej reguły kształtowania uposażeń sędziowskich, tylko pogłębia stan niekonstytucyjności zaskarżonych przepisów ustawy. Sędziowie od trzech lat funkcjonują bowiem w stanie pewnej niepewności prawnej, co do wysokości uposażenia w kontekście wzrostu cen, a zapewnianego przez państwo wzrostu uposażenia. Ponieważ jest to niewystarczające i sprzeczne z regułą ogólną, przewidzianą przez USP, sędziowie nie mają zapewnionej stabilności ekonomicznej. Sytuacja taka jest niedopuszczalna i wpływa nie tylko na ogólną sytuację społeczną sędziów, ale stanowi naruszenie zasady w ocenie Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego – zasady zaufania do państwa – i w konsekwencji, demokratycznego państwa prawnego. Tym samym Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego podtrzymuje i podkreśla stanowisko prezentowane we wniosku i w pismach przesyłanych do Wysokiego Trybunału, że zmiana dokonana ustawą o budżecie ma charakter systemowy i w taki też sposób jest niezgodna ze wskazanymi normami konstytucyjnymi.

Sędziowie, już kończąc, są jedyną grupą zawodową wymienioną w Konstytucji w przedmiocie obowiązku respektowania przez prawodawcę standardu godziwego wynagrodzenia. Ten zaś musi być ukształtowany na odpowiednim poziomie, element normy tej wypowiedzi językowej oraz mechanizmu jego określania, to jest ten element standardu. Sygnalizowano również, że uchwalenie nowej Konstytucji było istotnym elementem tranzykcji polskiego systemu prawa po osiemdziesiątym dziewiątym roku w kierunku demokratycznego państwa prawnego i był to jednak proces, a poszczególne standardy konstytucyjne wymagały dostosowania poprzez uchwalenie konkretnych ustaw lub wypracowania sposobu rozumienia określonych przepisów Konstytucji. Jednym z takich elementów był właśnie element pewnego stałego, schematycznego wypracowania mechanizmów wynagradzania sędziów.

Proszę państwa, kończąc już, podsumowując w ocenie Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, poddane pod kontrolę przepisy ustawy o budżecie prowadzą nie tylko do jednostkowego naruszenia standardu konstytucyjnego określonego w art. 188 ust. 2, ale

stanowią już stały mechanizm, który w sposób nieznaną Konstytucji polega na zastępowaniu drugą ustawą zwykłego, właściwego modelu wynagradzania sędziów. Należy raz jeszcze podkreślić, że przepisy USP i wzorowane na nich regulacje w innych ustawach, obowiązują w tym zakresie. Stan rok rocznego uchwalania przez władze przepisów o charakterze *lex specialis* wobec ogólnego mechanizmu wynagradzania sędziów, petryfikuje stan nierespektowania wskazanych we wniosku regulacji konstytucyjnych oraz prowadzi do pewnej niespójności systemu prawa, ponieważ polega na uchwaleniu rozwiązań o charakterze specjalnym, bez wykazania ku temu przesłanek.

Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego stoi na stanowisku, że system wynagradzania sędziów wymaga ochrony konstytucyjnej, z czego najwyraźniej być może nie zdają sobie sprawy pozostałe rodzaje władz, funkcjonując w mylnym przekonaniu, że posiadają w tym zakresie pełny luz decyzyjny, bez dostrzeżenia uwarunkowań konstytucyjnych. Należy raz jeszcze podkreślić, że rozwiązania przyjęte w zaskarżonych przepisach jeszcze mocniej, niż skutek przyjętych stawek z dwóch lat poprzednich doprowadziły do pogorszenia sytuacji materialnej sędziów, czemu Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego wyraża sprzeciw. Dziękuję.

Przewodniczący:

Bardzo dziękuję. Udzielam głosu pełnomocnikowi wnioskodawcy – Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego. Również uprzejmie prosząc o sprecyzowanie wniosku, o ile to możliwe w wystąpieniu.

Pan Wojciech Sawczyn:

Dziękuję bardzo. Wysoki Trybunale, szanowni państwo, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego w pisemnym wniosku z 21 grudnia 2022 roku, działając na podstawie art. 191 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 188 pkt 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, wniósł o zbadanie zgodności z Konstytucją przepisów art. 8 ust. 1 i 2 oraz art. 9 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 1 grudnia 2022 roku o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023. Z upoważnienia Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego, wniosek ten w całości podtrzymuje i wnoszę o orzeczenie przez Wysoki Trybunał, że wskazane przepisy ustawy okołobudżetowej są niezgodne z art. 188 ust. 2 Konstytucji. Ponadto podzielam stanowisko pozostałych wnioskodawców dotyczące braku zgodności z Konstytucją wskazanych regulacji ustawy o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023.

Przechodząc do zwięzłego, jeśli to tylko możliwe, przedstawienia uzasadnienia wniosku, po pierwsze należy podnieść, że zaskarżone przepisy dotyczą sposobu kształtowania w 2023 roku wynagrodzeń zasadniczych, m.in. sędziów Sądu Najwyższego,

sędziów i asesorów sądów powszechnych, sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz sędziów, asesorów sądowych, referendarzy i starszych referendarzy sądowych wojewódzkich sądów administracyjnych. Jednocześnie zaskarżone przepisy ustawy o budżetowej stanowią regulację epizodyczną oraz odstępstwo od stałych, ustawowych zasad kształtowania wysokości wynagrodzenia sędziowskiego, określonych odpowiednio w art. 91 § 1c ustawy z 27 lipca 2001 roku – Prawo o ustroju sądów powszechnych w zakresie dotyczącym sędziów sądów powszechnych oraz w art. 48 § 2 ustawy z 8 grudnia 2017 roku o Sądzie Najwyższym w zakresie dotyczącym sędziów Sądu Najwyższego. Powyższe przepisy wskazują bowiem, że podstawę ustalania wynagrodzenia zasadniczego sędziego w danym roku stanowi przeciętne wynagrodzenie w drugim kwartale roku poprzedniego, ogłaszane w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej – Monitor Polski przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego, na podstawie art. 20 pkt 2 ustawy z 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych z tym zastrzeżeniem, że jeśli przeciętne wynagrodzenie ustalone w powyższy sposób jest niższe od przeciętnego wynagrodzenia ogłoszonego za drugi kwartał roku poprzedzającego, przyjmuje się podstawę ustalania wynagrodzenia zasadniczego sędziego w dotychczasowej wysokości.

Należy w tym kontekście podnieść, powołując się na argumentację z wyroku Wysokiego Trybunału z 12 grudnia 2012 roku, K 1/12, że takie powiązanie wynagrodzeń sędziów z przeciętnym wynagrodzeniem... chroni je przed związanym z inflacją spadkiem siły nabywczej i dzięki mechanizmowi swoistej samoczynnej i zobiektywizowanej podwyżki wynagrodzenia zasadniczego i dodatków funkcyjnych, gwarantując, że wynagrodzenia sędziów będą zmieniały się *in plus* w wypadku dobrej kondycji gospodarki narodowej. Co szczególnie istotne dla Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego, powtórzyć należy, że system ten stosuje się również do sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz sędziów, asesorów sądowych, referendarzy sądowych i starszych referendarzy sądowych wojewódzkich sądów administracyjnych.

Wysoki Trybunał, wprowadzając w miejsce wyżej wymienionych stałych zasad wynagradzania sędziów regulację epizodyczną, zawartą w art. 8 i 9 ustawy o budżetowej, ustawodawca w istocie obniżył waloryzację wysokości wynagrodzeń sędziowskich. Przeciętne wynagrodzenie brutto w drugim kwartale 2022 roku, ogłoszonym w komunikacie Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z 9 sierpnia 2022 roku, wyniosło 6156 zł i 25 gr. Zaproponowana w zaskarżonych przepisach mnożna, wynosząca 5444 zł i 42 gr sprawi w wypadku sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego waloryzację

wynagrodzeń niższą o co najmniej 2939 zł i 86 gr brutto, niż wynikałoby to z zasad określonych w ustawie o Sądzie Najwyższym, dla sędziego w stawce podstawowej, a w przypadku sędziego wojewódzkiego sądu administracyjnego niższą o co najmniej 1957 zł i 54 gr brutto, niż wynikałoby to z zasad określonych odpowiednio w stosowanym Prawie o ustroju sądów powszechnych, dla sędziego w najniższej stawce siódmej. Wynagrodzenia sędziowskie w 2023 roku nominalnie wzrosną o 7,8% w porównaniu z 2022 rokiem zamiast o 21,89%.

Co więcej należy wskazać, że rok 2023 będzie trzecim kolejnym rokiem budżetowym, w którym ustawodawca odstępuje od reguł kształtowania wynagrodzeń sędziowskich określonych w Prawie o ustroju sądów powszechnych i ustawie o Sądzie Najwyższym, co skutkuje w istocie zamrożeniem przewidzianej w tych przepisach waloryzacji wynagrodzeń zasadniczych sędziów. Podkreślić należy, że zaproponowany system ustalania wynagrodzenia sędziego nie zależy tym samym od obiektywnych kryteriów ekonomicznych, ale od uznaniowej, czy nawet arbitralnej propozycji Rady Ministrów i zapadłego w jej następstwie rozstrzygnięcia legislacyjnego ustawodawcy.

Zgodnie z art. 178 ust. 2 Konstytucji, stanowiącym wzorzec kontroli konstytucyjności w niniejszej sprawie, sędziom zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków. W niniejszej sprawie znaczenie ma ta część normatywna treści wzorca, która odnosi się do wynagrodzenia sędziowskiego. Podkreślenia wymaga, że sędziowie oraz sędziowie Wysokiego Trybunału, są jedyną grupą funkcjonariuszy państwowych, o których Konstytucja mówi w kontekście warunków pracy i wynagradzania, nakazując tym samym wprowadzenie odrębnego od innych funkcjonariuszy systemu kształtowania i ochrony wynagrodzeń. Art. 178 ust. 2 Konstytucji nakazuje obu pozostałym władzom takie ukształtowanie warunków pracy i wynagradzania sędziów, które sprawiłoby, aby urząd sędziego cieszył się zaufaniem społecznym, niezbędnym ze względu na jego niezawisły i bezstronny wizerunek.

Odpowiednia wysokość wynagrodzenia sędziowskiego leży w bardzo ważnym interesie publicznym i jest kluczowa dla zapewnienia atrakcyjności zawodu sędziego oraz stabilności kadr sędziowskich. Jak kilkakrotnie wskazywał Wysoki Trybunał w swoim orzecznictwie, najważniejszym aspektem wynagrodzenia godnego urzędu sędziego jest... sposób ustalania jego wysokości był oparty na obiektywnych, wymiernych przesłankach i działał z mocy samej ustawy niejako automatycznie, bez potrzeby podejmowania w tej sprawie ocennych decyzji, które mogłyby być instrumentem nacisku na sędziów.

Treść i znaczenie wzorca kontroli z art. 178 ust. 2 Konstytucji była już przedmiotem orzecznictwa Wysokiego Trybunału. W wyroku z dnia 12 grudnia 2012 roku, K 1/12, Wysoki Trybunał podkreślił, że art. 178 ust. 2 w związku z art. 1 Konstytucji wyznacza w kwestii wynagrodzeń sędziowskich granice, których ustawodawca przekroczyć nie może, a gdyby je przekroczył, Wysoki Trybunał nie mógłby tego zaakceptować. Te nieprzekraczalne warunki brzegowe oznaczają w szczególności, że wynagrodzenia sędziów powinny być kształtowane w sposób wykluczający jakąkolwiek uznaniowość, zarówno wobec całej tej grupy zawodowej ze strony władzy wykonawczej, jak i w odniesieniu do poszczególnych sędziów, co do których niedopuszczalne jest uzależnienie jego wysokości od indywidualnej oceny ich pracy.

Po drugie, wynagrodzenia sędziów powinny w dłuższym okresie wykazywać tendencję wzrostową, nie mniejszą niż przeciętne wynagrodzenie w sferze budżetowej. Po trzecie, niedopuszczalne jest obniżenie w drodze normatywnej nominalnej wysokości wynagrodzenia sędziów, z wyjątkiem sytuacji przekroczenia konstytucyjnego limitu zadłużenia. I wreszcie, po czwarte, zamrożenie wynagrodzeń sędziowskich może być tolerowane tylko wyjątkowo ze względu na inne wartości konstytucyjne, w szczególności ze względu na trudności budżetowe państwa, jeżeli występuje w kontekście szerszego programu oszczędnościowego. Nie może w żadnym wypadku stać się ono systematyczną praktyką. Należy podkreślić, że ukształtowane epizodycznie zaskarżonymi przepisami – art. 8 i 9 ustawy o budżetowej – system kształtowania wynagrodzeń sędziowskich w 2023 roku, nie spełnia kryteriów brzegowych określonych w orzeczeniach Wysokiego Trybunału, w tym przede wszystkim w wyroku z 12 grudnia 2012, K 1/12, i tym samym narusza art. 178 ust. 2 Konstytucji.

Wysoki Trybunał, w tym miejscu należy odwołać się argumentów i wskaźników ekonomicznych, obrazujących drastyczny spadek siły nabywczej wynagrodzeń, w szczególności w związku z dynamicznie rosnącą inflacją. Trzeba wskazać, że w konsekwencji uchwalonych ustaw o budżetowych na lata 2021-2023, kwota bazowa wynagrodzenia sędziowskiego wzrosła z 4839 zł i 24 gr w 2020 roku do 5444 zł i 42 gr w 2023 roku. Stanowi to wzrost wynagrodzeń o 12,5 % na przestrzeni trzech lat budżetowych. Jednocześnie, mając na uwadze poziom inflacji w latach 2021-2022 oraz prognozowaną przez Narodowy Bank Polski inflacji na rok 2023, można szacować, że spadek realnych wynagrodzeń sędziowskich, ich siły nabywczej, w latach 2021-2023 wynosić będzie około 22%, czyli powyżej jednej piątej.

W tym kontekście nie można również pominąć okoliczności zwiększenia danin publicznych, obciążających dochód z wynagrodzeń sędziowskich, które miało miejsce od 1 stycznia 2022 roku w ramach zmian ustawowych, składających się na tzw. Polski Ład. W konsekwencji tych zmian obowiązkowa składka na ubezpieczenie zdrowotne nie może być odliczana od kwoty podatku dochodowego od osób fizycznych. Mimo jednoczesnego zwiększenia tzw. kwoty wolnej od podatku oraz podniesienia drugiego progu podatkowego, wskazane zmiany powodują, że wynagrodzenie netto sędziego w 2022 roku, obliczone według obowiązujących zasad, było niższe od wynagrodzenia za ten sam okres obliczonego według zasad obowiązujących w 2021 roku. Dodatkowo należy zwrócić uwagę, że zgodnie z obwieszczeniem Ministra Finansów z 25 maja 2022 roku, na koniec roku budżetowego 2021 relacja do produktu krajowego brutto kwoty państwowego długu publicznego wyniosła 43,8%, a na koniec 2022 relacja ta spadła do 39,3%. Kwota ta jest zatem relatywnie niska. Daleko jest jej w szczególności do ryzyka uruchomienia procedur naprawczych w wypadku przekroczenia przez dług publiczny trzech piątych wartości rocznego produktu krajowego brutto.

Należy także podkreślić, że zaskarżone art. 8 i 9 ustawy o budżecie i wynikający z nich system kształtowania wynagrodzeń sędziowskich w 2023 roku nie spełnia wymienionych wcześniej kryteriów brzegowych określonych w orzecznictwie Wysokiego Trybunału. W szczególności niespełnione pozostaje kryterium zakazujące kształtowanie wynagrodzeń sędziowskich w sposób uznaniowy, bowiem art. 8 i 9 ustawy o budżecie stanowią *par excellence* wyraz uznaniowości, a nawet arbitralnej decyzji ustawodawcy, który przyjął całkowicie arbitralnie podstawę w kwocie 5444 zł i 42 gr. Waloryzacja o 7,8% również nie wynika z żadnego obiektywnego wskaźnika ekonomicznego, w szczególności, że jest niemal dwa razy niższa, niż inflacja w 2022 roku i jest także znacząco niższa od inflacji prognozowanej w 2023 roku przez Narodowy Bank Polski.

Należy podkreślić, że obowiązujący mechanizm kształtowania wynagrodzeń ma charakter ustrojowy, stanowiąc element umożliwiający realizację zasady niezawisłości sędziowskiej, a zatem odstępianie od jego stosowania nie może wynikać z ustawy epizodycznej, która zastępuje go arbitralnie wskazaną kwotą podstawy ustalania wynagrodzenia zasadniczego sędziego. Warto także nadmienić, że – jak wskazał Wysoki Trybunał w wyroku K 1/12 – sędziowie mający bardzo ograniczone możliwości dodatkowego zarobkowania powinni dysponować zapewnionymi przez państwo dochodami na odpowiednim poziomie, który wynika ze zwiększonych potrzeb pełniących wypadkową nałożonych na sędziów obowiązków. Obniżenie tego poziomu może w konsekwencji

prowadzić do uzależnienia władzy sądowniczej od pozostałych władz i obniżenia jej autorytetu. Może również spowodować odejście sędziów do innych, lepiej opłacanych zawodów prawniczych i w konsekwencji zapaść systemu sądownictwa.

Wysoki Trybunale, należy także stwierdzić, że zaskarżone przepisy powodują, iż wynagrodzenia sędziowskie nie tylko przestało odpowiadać godności urzędu sędziego, co zostało wyżej wykazane, ale także – o czym mówi druga część art. 188 ust. 2 Konstytucji – zakresowi obowiązków. Czas pracy sędziów jest określony wymiarem ich zadań. Wymiar zadań z kolei wyznaczony jest przede wszystkim liczbą wpływających do sądów spraw. Zakres obowiązków sędziów sądów administracyjnych, wyznaczony w głównej mierze liczbą wpływających do sądów administracyjnych spraw, przy zasadniczo niezmienionej obsadzie orzeczniczej, w ostatnich latach systematycznie rośnie, tak w zakresie skarg wpływających do wojewódzkich sądów administracyjnych, jak również skarg kasacyjnych, będących przedmiotem rozpatrzenia Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Mając powyższe na uwadze, w całości podtrzymuje zajęte we wniosku z 21 grudnia 2022 r. stanowisko. Dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Bardzo dziękuję panu profesorowi. Udzielam głosu pełnomocnikom wnioskodawcy – Krajowej Radzie Sądownictwa. Nie wiem, czy państwo podzielili między sobą wystąpienia. Proszę bardzo.

Pani Anna Dalkowska:

Bardzo dziękuję, Wysoki Trybunale. Rzeczywiście podzieliliśmy wystąpienie Krajowej Rady Sądownictwa. Przede wszystkim chciałam powiedzieć, że w imieniu Krajowej Rady Sądownictwa podtrzymuje w całości stanowisko dotychczas prezentowane, zarówno we wniosku, jak również w pismach procesowych. To stanowisko wyrażone zostało w uchwale o numerze 1095/22. Zgadzam się także ze stanowiskiem Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, jak również Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego, w pełnym zakresie – prezentowane zarówno na piśmie, jak i tutaj podczas wystąpień na rozprawie.

Chciałabym powiedzieć, że zakres wniosku prezentowanego Krajową Radę Sądownictwa jest szerszy, niż pozostałych wnioskodawców. Zaskarżeniu podlegają cztery grupy przepisów, mianowicie art. 7, 8 i 9 ustawy o budżecie w zakresie niezgodności z art. 2 w związku z art. 178 ust. 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Następnie te same art. 7, 8, 9 ustawy o budżecie, jako niezgodne z treścią art. 10 w związku z art. 173 Konstytucji RP. [Art.] 7, 8 i 9, jako niezgodne z treścią art. 178 ust. 2, art. 64 ust 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji – to ta trzecia grupa – i czwarta, wspomniane art. 7, 8,

9, jako niezgodne z art. 178 ust. 2 w związku z art. 216 ust. 5 oraz 220 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Żeby nie przedłużać wskaże, iż zaskarżone przepisy ustalają zupełnie odmienne i nieznany dotychczas mechanizm ustalania wysokości wynagrodzenia nie tylko sędziów, ale także wszystkich innych grup zawodowych, których wynagrodzenia są relacjonowane do wynagrodzeń sędziowskich, to jest prokuratorów, a także innych pracowników, asesorów sądowych, referendarzy – i to zarówno sądów powszechnych, Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, jak również sądów administracyjnych i wojskowych. Ponieważ zostało zakwestionowane w stanowisku Rzecznika Praw Obywatelskich uprawnienie Krajowej Rady Sądownictwa w pełnym zakresie dotyczącym wniosku, w zakresie legitymacji Krajowej Rady Sądownictwa, więc w pierwszej kolejności odniesiemy się do tego zarzutu i stanowisko przedstawi pan sędzia dr Maciej Nawacki.

Pan Maciej Nawacki:

Dziękuję. Wysoki Trybunale, oczywiście w obszernym stanowisku Krajowej Rady Sądownictwa zostało przytoczone, już we wniosku, pismem procesowym, ograniczę się tylko do kwestii zarzutu braku legitymacji Krajowej Rady Sądownictwa w zakresie, w którym Krajowa Rada Sądownictwa ogólnie występuje o ochronę niezawisłości sędziów Trybunału Konstytucyjnego, niezależności Trybunału Konstytucyjnego. W stanowisku Krajowej Rady Sądownictwa nie były kwestionowane do tej pory, zarówno w judykaturze, jak i w doktrynie i opiera się głównie o argumentację przytoczoną w uzasadnieniu jednego z wyroków Trybunału Konstytucyjnego, wyroku z 9 grudnia 2015, sprawa K 35/15, tak na marginesie jest to wyrok również przywołany w stanowisku Rzecznika Praw Obywatelskich.

Otóż, wprost tam czytamy, że jedyną kompetencją konstytucyjnej KRS, przypisaną, a związaną właśnie z Trybunałem Konstytucyjnym jest kompetencja do inicjowania kontroli konstytucyjności aktów normatywnych w takim zakresie, w jakim dotyczą one niezależności sądów, niezawisłości sędziów. Skoro niezależność Trybunału Konstytucyjnego i niezawisłość jego sędziów mają przełożenie na niezależność sądów i niezawisłość sędziów, to KRS właśnie ma na mocy art. 186 ust. 2 Konstytucji, może inicjować kontrolę konstytucyjności, zarówno aktów normatywnych dotyczących tej pierwszej, jak i drugiej materii, czyli zarówno w zakresie odnoszącym się do sędziów i niezawisłości sędziów, i niezależności sądów wszystkich, jak i do drugiej materii, odnoszącej się do niezawisłości sędziów Trybunału Konstytucyjnego i niezależności Trybunału Konstytucyjnego. Także oczywiście ta argumentacja została odpowiednio uzupełniona też w piśmie procesowym, gdzie szereg innych argumentów przytoczyliśmy, odnoszących się do kwestii regulacji

statusu Trybunału Konstytucyjnego i sędziów Trybunału Konstytucyjnego. Także w całej rozciągłości podtrzymujemy w tym zakresie nasze stanowisko, okoliczności rozpoznania także w tym zakresie wniosku Krajowej Rady Sądownictwa i sprzeciwiamy się umorzeniu postępowania w tym zakresie.

Tak na marginesie tylko chce dodać, że problem jest na tyle istotny, że Krajowa Rada Sądownictwa, stojąc właśnie na straży niezawisłości sędziów, w tym także sędziów Trybunału Konstytucyjnego, niezależności sądów i trybunałów, może w przyszłości mierzyć się z innymi problemami związanymi z takim oddzielnym ukształtowaniem statusu Trybunału Konstytucyjnego i statusu sędziów Trybunału Konstytucyjnego, co zresztą jest podnoszone w zapowiedziach przedstawicieli władzy ustawodawczej. Także z tych względów między innymi sprzeciwiamy się wnioskowi Rzecznika Praw Obywatelskich o umorzenie postępowania w tej części. Dziękuję.

Przewodniczący:

Bardzo dziękuję, panie doktorze.

Pani Anna Dalkowska:

Wysoki Trybunale, odnosząc się do zakwestionowanych art. 7, 8, 9, wskazuje, jako wzorzec konstytucyjny art. 178 ust. 1 i 2 Konstytucji. Żeby nie powielać stanowiska, które już było tutaj prezentowane, chciałabym wskazać, że Krajowa Rada Sądownictwa, jako ten organ, którego obowiązkiem jest stanie na straży niezawisłości sędziów, realizując ten konstytucyjny obowiązek, podjęła decyzję o złożeniu tego wniosku, mając na względzie treść artykułu zarówno w ust. 1 zawartego, jak i 2 art. 178.

Niezawisłość sędziowska stanowi fundament ustrojowy państwa, natomiast jednym z elementów tego fundamentu jest element dotyczący kształtowania wynagrodzenia, o czym wprost stanowi ust. 2, mówiąc o tym, że sędziom zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenia odpowiadającego godności urzędu oraz zakresowi obowiązków. Wskazać należy, że Trybunał Konstytucyjny we wspomnianym już tutaj wyroku K 1/12 określił minimalny standard, który obowiązuje, gdy chodzi o możliwości ustawodawcy dotyczące kształtowania wynagrodzenia, jako elementu niezawisłości sędziowskiej. Ten konstytucyjny element wynagrodzenia sędziów stanowi pewnego rodzaju normę skierowaną do ustawodawcy, który w zakwestionowanych przepisach ustawy o budżecie odstępował od przyjętego ustawą, wypracowanego w roku 2009 konsensusu dotyczącego obiektywnych mierników kształtowania wynagrodzenia sędziowskiego, w odniesieniu do przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej za kwartał drugi roku poprzedzającego. To jest tym bardziej niebezpieczne, iż nie dość, że trzeci rok z rzędu – jak było tutaj już podnoszone –

te wynagrodzenia zostały w pewien sposób ustawami okołobudżetowymi zamrożone, co *de facto* doprowadziło do obniżenia realnego wynagrodzenia sędziów, to nastąpiło, w tych zakwestionowanych przepisach, wprowadzenie zupełnie innego, nieznanego mechanizmu, który pozwala na arbitralne kształtowanie wysokości wynagrodzenia przez władzę ustawodawczą czy też władzę wykonawczą.

Zgodnie z art. 178, który jest gwarancją wynagrodzenia sędziego, ten zobiektywizowany mechanizm kształtowania wynagrodzenia powinien odpowiadać przyjętym w ustawie z 2009 roku mechanizmom kształtowania tego wynagrodzenia. Na standard niezawisłości sędziego w rozumieniu gwarancji zewnętrznych, stanowionych prawem składa się, zgodnie z przywołanym przepisem, gwarancja materialna w postaci wspomnianego przeze mnie wynagrodzenia. Chciałbym podkreślić, że ten konstytucyjny status sędziego z koniecznymi gwarancjami i jego gwarancjami niezawisłości był wielokrotnie przedmiotem orzecznictwa Trybunału i nie będę tutaj tego orzecznictwa cytowała. Dość wskazać, że on znajduje odzwierciedlenie nie tylko na poziomie krajowym i konstytucyjnym, ale również na poziomie europejskim, na co chciałabym zwrócić uwagę.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w wyroku z 27 lutego 2018 roku w sprawie C 64/16 analizował kwestię niezawisłości sędziowskiej w kontekście kształtowania wysokości wynagrodzenia sędziów, polegającego na obniżeniu tego wynagrodzenia. W wyroku tym, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazał, że zasada skutecznej ochrony sądowej praw, jakie jednostki wywodzą z prawa Unii, do której odnosi się art. 19 ust. 1 akapit drugi Traktatu o Unii Europejskiej, stanowi zasadę ogólną prawa Unii, wynikającą z tradycji konstytucyjnych wspólnych państwom członkowskim, czyli określających tożsamość konstytucyjną każdego z tych państw, wyrażoną w art. 6 i 13 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Każde państwo powinno zatem zapewnić, aby organy należące, jako sąd w rozumieniu prawa Unii, do systemu środków odwoławczych w dziedzinach objętych prawem Unii, odpowiadały skutecznej ochronie sądowej, a dla zagwarantowania skutecznej ochrony sądowej, jakim jest zachowanie niezawisłości takiego organu, koniecznym jest zapewnienie również standardów niezawisłości, gdy chodzi o wysokość wynagrodzenia sędziowskiego.

Zatem, Wysoki Trybunał, jeśli chodzi o wzorzec konstytucyjny, który wskazany został przez Krajową Radę Sądownictwa, określony, jako naruszenie art. 178 ust. 1 i 2 w związku z art. 2 Konstytucji ja w całości wnoszę o stwierdzenie niezgodności wskazanych artykułów ze wskazanymi wzorcami konstytucyjnymi. Dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Dziękuję.

Pan Maciej Nawacki:

Wysoki Trybunale, kolejnym wzorcem, wskazanym przez Krajową Radę Sądownictwa, wzorcem konstytucyjnym są przepisy art. 10 i art. 183 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Oczywiście jest to wzorzec, który pojawiał się we wcześniejszym orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Do tego wzorca też na stronie 28 Sejm się odnosił, stąd krótkie przybliżenie wzorca.

Zagłębiając się w historię ukształtowania obiektywnego mechanizmu kształtowania wynagrodzeń, co też nastąpiło w 2009 roku, w uzasadnieniu orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego czytamy, że doszło to w wyniku porozumieniu przedstawicieli wszystkich trzech władz, pod auspicjami Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i stosowne regulacje oczywiście znalazły się wtedy w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych i w innych ustawach regulujących status sędziów. A te elementy współdziałania władz wynikają m.in. z... zostały ujęte w uzasadnieniu orzeczenia wyroku z 14 kwietnia 1999 r. Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 8/99, gdzie wskazano na obowiązek współdziałania władz w celu zapewnienia rzetelności i sprawności instytucji publicznych – zasada współdziałania – z odwołaniem się również do rozumienia tej zasady wynikającej z preambuły Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jak również wskazano, że wkraczanie w działanie i organizację władzy sądowniczej w sferze nieobjętej bezwzględną zasadą niezawisłości może być dokonywane wyjątkowo i posiadać dostateczne uzasadnienie merytoryczne. Czyli zostały ukształtowane w ten sposób trzy kryteria, które muszą być spełnione, jeżeli dochodzi do ingerencji w tą sferę objętą pośrednio niezawisłością sędziowską, niezależnością sądów i Trybunału.

Czyli wyjątkowość, incydentalność, to już moi szanowni przedmówcy mówili o tym, że nie mamy do czynienia z wyjątkowością, incydentalnością, epizodycznością tych ustaw. W rzeczywistości mamy inaczej ukształtowany mechanizm – już nie będę powtarzał tej argumentacji – uzasadnienie merytoryczne i właśnie wynik współdziałania w tym zakresie władzy ustawodawczej z władzą sądowniczą. To oczywiście to gremium, na którym powinno następować to współdziałanie, jest Krajowa Rada Sądownictwa. Krajowa Rada Sądownictwa konsekwentnie negatywnie opiniowała kolejne projekty ustaw wprowadzające te odstępstwa, włącznie z ostatnim projektem ustaw... ustawy o budżecie na rok 2024, w którym też projektowane są przepisy arbitralnie kształtujące wynagrodzenia sędziowskie, przy czym podkreślenia wymaga, że mamy do czynienia z mechanizmem tzw.

rozwierających się nożyc. Czyli to nie jest tak, że różnica jest stała w stosunku do podstawy wynikającej z mechanizmu obiektywnego, ukształtowanego w 2009 roku – ta różnica narasta – i w porównaniu do różnicy wprowadzonej pierwotnie w warunkach epidemii, to doszło do powiększenia tej różnicy, według obliczeń, do około 368%. Także tyle wzrosła ta różnica, jeżeli chodzi o kształtowanie mechanizmu.

Jeżeli chodzi o kwestie uzasadnienia merytorycznego, to też szanowni przedmówcy mówili, że tego uzasadnienia merytorycznego nie ma. Próbowałem odtworzyć to uzasadnienie merytoryczne także ze stanowiska Ministra Finansów i ze stanowiska Sejmu. Stanowisko Ministra Finansów opiera się na ukutym pojęciu reprioretyzacji – taki neologizm został ukuty na określenie przyczyn takiego, a nie innego ukształtowania wynagrodzeń sędziowskich. W korpusie języka polskiego takie słowo nie występuje, to jest nowe. Reprioretyzacja to zmiana priorytetów i oczywiście nikt nie kwestionuje, że władza ustawodawcza może określać priorytety wydatków publicznych, od tego jest. Także, rzeczywiście to określenie priorytetów wydatków publicznych musi uwzględniać normę konstytucyjną, która została omówiona w innych punktach, w innych wzorcach.

I bezpośrednio naruszenie art. 183 jeszcze, czyli zasady równości, wynika z faktu przyporządkowania sędziów, grupy tej całej zawodowej, do sfery właściwie władzy wykonawczej, czyli do sfery budżetowej, do urzędników. Oczywiście fakt wyodrębnienia w Konstytucji grupy sędziów jest oczywiste i w tej sytuacji przyporządkowanie, połączenie, traktowanie, jako tej samej grupy nie uzasadnia i nie może uzasadniać takiego, a nie innego ukształtowania wynagrodzeń w sposób arbitralny. Czyli nie ma uzasadnienia merytorycznego, które by spełniało te normy, szczególnie odwołania się w uzasadnieniu projektu ustawy do norm konstytucyjnych, nie ma w ogóle żadnej analizy w tym zakresie, żadnej Sejmu.

Dwa, nie doszło do współdziałania władz. Najlepszym przykładem tego, że współdziałanie władz nie doszło jest to, że przedstawiciele zarówno Pierwszej Prezes Sądu Najwyższego, Prezes NSA i Krajowa Rada Sądownictwa, wszyscy zaskarżyli te projektowane przepisy, czyli widać, że żadnego współdziałania w tym zakresie nie było. I oczywiście to, co już mówili moi szanowni przedmówcy, mówili nie ma jednorazowości, epizodyczności, wyjątkowości naruszenia, ingerencji w sferę niezawisłości sędziowskiej i niezależności sądów, dlatego też ten wzorzec, wynikający z art. 10 i art. 183 Konstytucji, Krajowa Rada Sądownictwa w całej rozciągłości podtrzymuje o stwierdzenie niezgodności tych przepisów zaskarżonych z tym wzorcem również. Dziękuję.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo.

Pani Anna Dalkowska:

Wysoki Trybunale, chciałabym podkreślić jeszcze jeden aspekt, który wprowadzają kwestionowane przepisy. Mianowicie, naruszają one zasadę ochrony praw nabytych, jak również zasadę zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa. Zasada ochrony praw nabytych oraz ochrony zaufania obywatela do państwa oczywiście stanowią element zasady demokratycznego państwa prawnego, o którym mowa w art. 2 Konstytucji. Zgodzić się należy ze stanowiskiem, że przyjmowane przez ustawodawcę nowe unormowania nie mogą zaskakiwać obywatela, nie mogą zaskakiwać adresatów, którzy powinni mieć czas i możliwość na dostosowanie się do zmienionych regulacji. Powinni mieć również czas na podjęcie decyzji co do dalszych planów życiowych i tutaj wielokrotnie na ten temat Trybunał Konstytucyjny także zabierał głos w licznych orzeczeniach, poczynając od lat dziewięćdziesiątych aż do bieżących orzeczeń.

Krajowa Rada Sądownictwa nie zgadza się z prezentowanym przez Sejm stanowiskiem, iż wprowadzone zmiany, polegające na zmienionym mechanizmie kształtowania wynagrodzeń sędziowskich i innych grup zawodowych, nie naruszają zasady zaufania obywatela do państwa i ochrony praw nabytych. Takie stanowisko zawarł już Trybunał we wskazywanym tutaj orzeczeniu K 1/12, gdzie stwierdzono, że z dniem ogłoszenia komunikatu przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie wysokości przeciętnego wynagrodzenia, tam rzeczywiście dotyczyła kwartału 2011 roku, sędziowie uzyskali ekspektatywę maksymalnie ukształtowaną prawa do wynagrodzenia, obliczanego od wskazanej w nim kwoty, jako podstawy. Przenosząc to na grunt dzisiejszy, stwierdzić należy, że z dniem ogłoszenia analogicznego komunikatu w sierpniu 2022 roku sędziowie i inne grupy zawodowe uzyskały również taką ekspektatywę maksymalnie ukształtowaną i miały prawo, te grupy zawodowe, oczekiwać, że wynagrodzenie będzie ukształtowane z dniem 1 stycznia 2023 według wskaźnika, który został ogłoszony przez Prezesa GUS w sierpniu 2022 roku.

Tak się jednak nie stało. Oczywiście, zgodzić się należy również z tym, że zasada ochrony praw nabytych nie jest zasadą wyłączną, nie doznaje określonych wyjątków. Takie wyjątki są oczywiście możliwe z uwagi na inne wartości, chronione konstytucyjnie, w związku z tym tutaj należałoby się odnieść do zasady proporcjonalności, wynikającej z art. 31 Konstytucji i udzielić odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście istniały ku temu podstawy, aby zasada ochrony praw nabytych i zasada zaufania obywatela do państwa

mogły, zgodnie z zasadą proporcjonalności, mogły być ograniczone. Zdaniem Krajowej Rady Sądownictwa brak jest jakichkolwiek podstaw, by takie wnioski wysnuwać, zwłaszcza takiego wniosku nie dostarcza nam uzasadnienie kwestionowanej ustawy, jak również stanowiska prezentowane przez Sejm, a jak również Ministra Finansów w niniejszej sprawie. Wskaźniki finansowe, jak również wskaźniki dotyczące stanu gospodarki państwa, na dzień dzisiejszy nie uzasadniają proporcjonalnego odstępstwa od mechanizmu kształtowania wynagrodzenia sędziowskiego, przyjętego w roku 2009. Tym samym, zdaniem Krajowej Rady Sądownictwa doszło także do naruszenia zasady ochrony praw nabytych, jak również zasady zaufania obywatela do państwa.

Dodam jeszcze, że w ocenie Krajowej Rady Sądownictwa doszło także do naruszenia art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji. Trybunał także dopuścił taki wzorzec konstytucyjny w sprawie K 1/12, gdzie wskazano, iż jest to adekwatny wzorzec kontroli dotyczący odstąpienia od mechanizmu ustalania wynagrodzenia, który został wprowadzony w ustawach ustrojowych w roku 2009. Ochroną, wynikającą z art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji, objęte są wszystkie prawa majątkowe przysługujące jednostce, w tym także prawo własności i prawo dziedziczenia. Otwarta formuła przepisu wskazuje, że ustrojodawca objął konstytucyjną gwarancją szeroki katalog praw majątkowych. Obowiązek zapewnienia równej ochrony praw majątkowych nie ma charakteru bezwzględny. Oczywiście prawodawca może zróżnicować zakres lub środki ochrony, jednakże podstawę limitowania korzystania z konstytucyjnych praw majątkowych jest zasadniczo art. 31 ust. 3 Konstytucji, statuujący ogólną zasadę proporcjonalności, która przewiduje formalne i materialne wymogi, którym musi sprostać ustawodawca zwykły.

W ocenie Krajowej Rady Sądownictwa, przesłanką materialną jest oczywiście konieczność danego ograniczenia w demokratycznym państwie prawa z uwagi na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa, porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia, moralności publicznej albo wolności lub praw innych osób. Ocena spełnienia konstytucyjnych wymogów ograniczenia tychże praw wymaga przeprowadzenia testu proporcjonalności i w ocenie Krajowej Rady Sądownictwa ten mechanizm, wprowadzony w ustawie o budżecie, odstępujący od mechanizmu przyjętego w roku 2009, nie spełnia w sposób pozytywny przyjętego mechanizmu proporcjonalności. Mało tego, treści pewnych dostarcza także uzasadnienie ustawy z 2009 roku, gdzie ustawodawca, będąc w pełni świadomy tego, jak kształtował się sposób wynagradzania sędziów przed wprowadzoną zmianą – czyli w roku 2009 – stwierdził, że te nowe zmiany, w roku 2009, będą realizowały w pełni standard konstytucyjny, określony w art. 178 ust. 2. Już choćby z

tej przyczyny należy przyjąć, że odstępstwo od tego zobiektywizowanego mechanizmu kształtowania wynagrodzeń nie tylko nie może realizować w pełni wzorca kontroli, ale również nie realizuje go w żadnym stopniu. W związku z tym, stanowisko Krajowej Rady Sądownictwa, gdy chodzi o te wzorce kontroli, jest takie, jak we wniosku.

Jeszcze jeden element, pan sędzia Nawacki, dotyczący kwestii... dotyczących art. 220 Konstytucji. Dziękuję.

Pan Maciej Nawacki:

Dziękuję bardzo. Ostatni wzorzec kontroli został – który też wynika z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, został przyjęty do analizy we wcześniejszym orzecznictwie – to jest oczywiście naruszenie art. 178 ust. 2, [art.] 195 ust. 2 w kontekście zasad równowagi budżetowej, wynikającej z art. 216 ust. 5, [art.] 220 ust. 5. Tu nawet nie chodzi o przekroczenie progów ostrożnościowych, bowiem przyjęte zostało, że mogą być działania podejmowane niejako na przedpolu, czyli w sytuacji, w której nie dochodzi do przekroczenia progów ostrożnościowych. Niemniej jednak sytuacja gospodarcza zmierza do tego, że do takiego przekroczenia progów ostrożnościowych może dojść i jest konieczne podjęcie szerokiego programu oszczędnościowego. W tym szerokim programie oszczędnościowym może się mieścić również, czasowe oczywiście, incydentalne zamrożenie wynagrodzeń sędziowskich. Niemniej tutaj muszę zacząć od zwrócenia uwagi na jeden aspekt, który tak trochę umknął, że doszło do szerszej reformy kształtowania wynagrodzeń sędziowskich, albowiem korpus się zmienił. Nie mamy teraz korpusu samego sędziowskiego, ale korpus asesorsko-sędziowski.

Efekt jest taki, że pierwsze stanowisko orzecznicze, równoznaczne ze stanowiskiem sędziowskim, stanowisko asesorskie, wynagrodzenie zostało ukształtowane w systemie obiektywnym na poziomie 1,64 podstawy. Czyli w tej sytuacji jest to o wiele niższa podstawa, niż 2,05 dla sędziego sądu rejonowego, a ta podstawa 1,64 dla tego pierwszego stanowiska w korpusie jest ukształtowana... ja już nie będę wymieniał wszystkich państw Unii Europejskiej, Europy, bo praktycznie niżej niż we wszystkich państwach, państwach kontynentu europejskiego, tam chyba z wyjątkiem Niemiec, ale w całej Grupie Wyszehradzkiej, a także w takich państwach, jak nawet Cypr, Macedonia, czy Izrael też są te pierwsze stawki ukształtowane na odpowiednio wyższym poziomie, niż pierwsza stawka w korpusie już tym asesorsko-sędziowskim. Także musimy pamiętać też o tej sytuacji asesorów, którzy są tą najsłabszą grupą, a którzy zostali w tym roku dotknięci także specyficzną sytuacją, wynikającą z wysokiej inflacji, gdzie doszło do sytuacji, w której kredyty, ponoć preferencyjne dla sędziów i asesorów, były oprocentowane wyżej, niż

kredyty hipoteczne, gdzie zostali postawieni asesorzy i sędziowie bez konieczności spłaty, odpowiednio wyższych obciążeń, w stosunku do ich wynagrodzeń.

Odnosząc się do tego wzorca, nie powtarzając argumentacji wcześniejszej, odnoszącej się do doskonałej sytuacji budżetowej do obniżenia długu w stosunku do PKB pragnę zauważyć, że ten szerszy program oszczędnościowy w 2022 roku nie zaistniał. Wręcz przeciwnie, mamy do czynienia z tą tak zwaną reprioretyzacją i nawet ta ustawa o budżecie była nowelizowana, i w tej ustawie o budżecie przewidziano dodatkowo wydatki ze Skarbu Państwa na poziomie 14 miliardów złotych dla jednostek samorządu terytorialnego. Oczywiście nie kwestionujemy konieczności poczynienia inwestycji, niemniej jednak już na tym etapie Sejm mógł też wycofać się ze swojego wcześniejszego stanowiska i dokonać nowelizacji ustawy o budżecie, skoro też znowelizował tę ustawę o budżecie o 14 miliardów złotych, przeznaczył na jakieś inne cele. W tej samej ustawie przeznaczono na słuszne podwyżki dla pracowników sfery budżetowej, 280 milionów zł na odpis na fundusze socjalne. Oczywiście równoległe też były inne prace legislacyjne podejmowane w trakcie roku budżetowego, skutkujące wysokim obciążeniem budżetu państwa. Przykładowo można przypomnieć o tak zwanej czternastej emeryturze. Czternasta emerytura – z projektu wynikało 11.600.000.000 – a po uwzględnieniu zmiany wysokości wypłat w rozporządzeniu z 22 sierpnia 2023, to jest ponad 20 miliardów złotych, a na kolejny rok projektowana jest zmiana „800+” – szacunkowe dane to 26 miliardów złotych.

Także tak wygląda sytuacja budżetu, w żadnym stopniu nie doszło do sytuacji naruszenia równowagi budżetowej, sytuacji zmierzającej do naruszenia równowagi budżetowej. Czyli ten zakres zaskarżenia przez Krajową Radę Sądownictwa jest w tym momencie... w doskonałym stopniu uzasadniony, jakby nie było tej granicy wyznaczonej przez art. 216, 220 w odniesieniu do art. 188 ust. 2 i 195 ust. 2, nie zostały przekroczone, czyli narusza także w ten sposób skonstruowany wzorzec kontroli ustawa o budżecie w art. 7, 8 i 9.

Także podsumowując stanowisko, Krajowa Rada Sądownictwa w całej rozciągłości podtrzymuje swoje stanowisko zawarte we wniosku i wnosi o stwierdzenie braku zgodności ze wskazanymi wzorcami konstytucyjnymi i popiera w tym zakresie oczywiście stanowisko szanownych przedmówców, czyli stanowisko Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego i Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego. Dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Bardzo dziękuję państwu pełnomocnikom Krajowej Rady Sądownictwa i zapraszam do zabrania głosu pana posła Marka Asta, jako przedstawiciela Sejmu.

Pan Marek Ast:

Wysoki Trybunał Konstytucyjny, w imieniu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej odnosząc się do wniosków Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego i Krajowej Rady Sądownictwa wnosząc o stwierdzenie, że art. 8 i art. 9 ustawy z dnia 1 grudnia 2022 o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023 są zgodne z art. 178 ust. 2 Konstytucji. Jednocześnie też wnosząc o umorzenie postępowania w pozostałym zakresie, ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku.

Sejm stoi na stanowisku, że prawidłowo wskazanym wzorcem kontroli jest art. 178 ust. 2 Konstytucji. Pozostałe są bądź nieadekwatne, bądź nienależycie uzasadnione. Jednocześnie Sejm nie zgadza się ze stanowiskiem wyrażonym przez wnioskodawców, jakoby uzasadnienie projektu ustawy o budżecie było niewystarczające. Można powiedzieć, że z argumentacją wyrażoną we wnioskach można byłoby się zgodzić pod warunkiem, gdyby państwo polskie w okresie ostatnich 4 lat nie funkcjonowało w warunkach ekstraordynaryjnych. Bo przecież zaangażowanie budżetowe państwa, po pierwsze, w roku [20]20-[20]21 w walkę z kryzysem pandemicznym, a w kolejnych latach z kryzysem energetycznym, wywołanym wojną na Ukrainie i inflacją, która była bezpośrednim skutkiem wojny na Ukrainie, powodowało, że tego rodzaju rozwiązania, które przez ustawodawcę zostały przyjęte w ustawie o budżecie – konkretnie przepisy art. 8 i art. 9 – z punktu widzenia stabilności finansów publicznych, były konieczne. To stara się Sejm w swoim stanowisku też przedstawić.

Jednocześnie podkreślamy w tym stanowisku, że ustawodawca może zmienić dotychczasowe zasady ustalania wynagrodzeń sędziowskich, o ile zostanie zachowany minimalny standard wynikający z art. 178 ust. 2 Konstytucji i podkreślamy też z tegoż artykułu, nie można wywodzić podmiotowego prawa sędziów do wynagradzania w określonej wysokości, a w szczególności rozwiązań prawnych dotyczących ich wynagrodzeń. Czyli te modyfikacje, które następowały w kolejnych trzech latach w ustawie o budżecie, zdaniem Sejmu, nie naruszają warunków brzegowych, o których wspomina Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, określonych i wynikających z dotychczasowego orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Jednocześnie w tym stanowisku Sejm podkreśla, że ciężary związane właśnie z kryzysem, walką z kryzysem

pandemicznym i inflacją, ponosi całe społeczeństwo solidarnie i dotyczy to pracowników sfery budżetowej, jak i oczywiście sędziów. Podkreślamy, że nie nastąpiło obniżenie wynagrodzenia sędziów, czy też zamrożenie wynagrodzeń w efekcie zmian wprowadzonych art. 8 i art. 9 ustawy o budżecie. Ten wzrost jest znacząco wyższy w stosunku do innych działów administracji finansowanej z budżetu.

W tej sytuacji oczywiście nie kwestionujemy, że siła nabywcza wynagrodzeń, zarówno sędziowskich, jak i pozostałych pracowników sfery budżetowej się zmniejszyła, natomiast te wskaźniki, które zostały przyjęte w ustawie o budżecie gwarantowały wzrost wynagrodzeń sędziowskich. Jednocześnie, o ile mi wiadomo, ta ostatnia modyfikacja, która została przyjęta w ustawie o budżecie w 2022 roku miała być ostatnią, także w kolejnym roku miałyby już nastąpić powrót do zasady ogólnej, która jest sformułowana w ustawie o ustroju sądów powszechnych, ustawie o Sądzie Najwyższym, również w ustawie o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego, czy sędziów sądów administracyjnych.

Więc w tej sytuacji, w imieniu Sejmu wnoszę tak, jak w petitum stanowiska Sejmu. Dziękuję.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo, panie pośle. Panie prokuratorze, proszę bardzo.

Pan Jerzy Łabuda:

Wysoki Trybunał Konstytucyjny, z upoważnienia Prokuratora Generalnego potwierdzam stanowisko Prokuratora Generalnego, zawarte w piśmie skierowanym do Trybunału Konstytucyjnego, datowane na 24 października 2023 roku i wnoszę o przyjęcie, że art. 7, art. 8 i art. 9 ustawy z dnia 1 grudnia 2022 roku o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023 są niezgodne z art. 2 w związku z art. 178 ust. 2 i art. 195 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Jednocześnie wnoszę o uznanie, iż w pozostałym zakresie postępowanie podlega umorzeniu wobec zbędności wydania wyroku.

Wysoki Trybunał Konstytucyjny, istota stanowiska Prokuratora Generalnego sprowadza się do stwierdzenia, że art. 7, art. 8 i art. 9 ustawy o budżecie z 2023 roku są niezgodne z art. 2 w związku z art. 178 ust. 2 i art. 195 ust. 2 Konstytucji, dlatego że naruszają zasadę zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa oraz zasadę ochrony praw nabytych, ekspektatywy maksymalnie ukształtowanej prawa do podwyższenia wynagrodzenia w 2023 roku poprzez nieuzasadnione, sytuacją budżetu państwa, nagłe wycofanie się ustawodawcy z ustalonych reguł postępowania, czyli

przyjmowania, jako podstawy ustalenia wynagrodzenia sędziów w danym roku wskaźnika przeciętnego wynagrodzenia w drugim kwartale roku poprzedniego. Jednocześnie obniżono wzrost wynagrodzeń sędziów w 2023 roku w stosunku do ustalonych reguł, czego nie wymagał stan finansów publicznych.

Na koniec roku budżetowego 2022 wartość relacji długu publicznego do PKB nie tylko bowiem nie przekroczyła konstytucyjnego limitu zadłużenia, wartość ta była nawet niższa od wartości relacji długu publicznego do kwoty produktu krajowego brutto, określonego na koniec poprzedniego roku budżetowego. W 2022 roku wartość ta wynosiła 39,3% wobec 43,8% w roku 2021. Powyższe oznacza, że przepisy art. 7, 8 i 9 ustawy o budżecie na rok 2023 nie zostały uchwalone w warunkach poważnych trudności budżetowych, zagrażających równowadze finansów publicznych, co *per se* nie uzasadnia nagłego wycofania się ustawodawcy z reguł ustalania wynagrodzeń sędziów, godząc tym samym w zasadę ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego prawa.

Ustalenie, że przepisy art. 7, 8 i 9 zaskarżonej ustawy nie zostały uchwalone w warunkach poważnych trudności budżetowych, zagrażających równowadze finansów publicznych, przesądziło również o wyniku kontroli zaskarżonych przepisów z zasadą ochrony praw nabytych, a konkretnie z ekspektatywą maksymalnie ukształtowaną prawa do podwyższenia wynagrodzenia w 2023 roku. Była już o tym mowa, ale powtórzę, że z dniem ogłoszenia komunikatu Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie wysokości przeciętnego wynagrodzenia w drugim kwartale 2022 roku, sędziowie uzyskali bowiem ekspektatywę maksymalnie ukształtowaną prawa do wynagrodzenia obliczonego od wskazanej w nim kwoty, to jest 6156 zł i 25 gr, jako podstawę. Zaś zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego, ekspektatywy maksymalnie ukształtowane, co do zasady, korzystają z tej samej ochrony, co nabyte prawa podmiotowe.

Zasadę ochrony praw nabytych nie zakazuje prawodawcy wprowadzenia zmian w przepisach prawnych, nawet takich, które skutkowałyby pogorszeniem sytuacji adresatów prawa, o ile przemawia za tym inna wartość konstytucyjna, której w danych okolicznościach należy przyznać pierwszeństwo. Wartością tą jest w szczególności konieczność zachowania równowagi budżetowej i zapobiegnięcie nadmiernemu zadłużeniu państwa. Skoro zatem, w niniejszej sprawie, jak zostało to wcześniej wykazane, za odejściem w 2023 roku od zasad wynagradzania sędziów, skutkującym realnym obniżeniem ich wysokości, nie przemawiała inna wartość konstytucyjna, której w danych okolicznościach należało przyznać pierwszeństwo, w tym w szczególności nie było konieczne zachowanie równowagi budżetowej i zapobiegnięcie nadmiernemu zadłużeniu państwa, to zaskarżone przepisy

naruszają zasadę ochrony ekspektatywy maksymalnie ukształtowanej prawa sędziów do podwyższonego wynagrodzenia w 2023 roku.

Niezgodność art. 7, 8 i 9 ustawy o budżecie na rok 2023 z art. 2 Konstytucji powoduje jednoczesną niezgodność skarżonych przepisów z art. 178 ust. 2 i art. 195 ust. 2 Konstytucji, ujętymi w tym przypadku, jako wzorce niesamodzielnie. Niemniej jednak, w odniesieniu do wzorców kontroli z art. 178 ust. 2 i art. 195 ust. 2 Konstytucji, należy przypomnieć wypracowane w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego minimalne wymogi, które powinny spełniać ustawowe regulacje dotyczące wysokości sędziowskich wynagrodzeń. I tu wskaże wyroki P 8/00, K 12/03 i K 1/12. Pierwszym z nich, podstawowym, zasadniczym jest wymóg ustalenia wynagrodzeń przez odniesienie się do przeciętnego wynagrodzenia w sferze budżetowej. Ustawa o budżecie 2023 roku tego wymogu, Wysoki Trybunał Konstytucyjny, nie spełnia.

W ocenie Prokuratora Generalnego, pierwszym, pierwotnym naruszeniem norm, zasad i wartości konstytucyjnych było złamanie przez ustawodawcę podstawowych zasad wynikających z art. 2 Konstytucji, a więc podstawowych zasad demokratycznego państwa prawnego, zaistniałych w stosunku do sędziów w kontekście art. 178 ust. 2 i art. 195 ust. 2 ustawy zasadniczej. Jest oczywiste, że naruszenie podstawowych zasad państwa prawnego musi refleksyjnie wpływać, oddziaływać na porządek konstytucyjny, tym prowadzić do niezgodności z przepisami powołanymi przez wszystkich wnioskodawców, jako inne jeszcze wzorce kontroli. Stąd wniosek o ograniczenie badania do wzorców kontroli... zaskarżonych regulacji do wzorców kontroli z *petitum* stanowiska Prokuratora Generalnego. Dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo. To stanowisko z 24 października, na które się pan prokurator powoływał, zostało uczestnikom postępowania doręczone? Rozumiem, że wszyscy je otrzymali.

Bardzo proszę, udzielam głosu pani przedstawiciel Rzecznika Praw Obywatelskich, pani pełnomocnik.

Pani Anna Kierzkowska-Kalka:

Dziękuję. W imieniu Rzecznika Praw Obywatelskich, działając z jego upoważnienia, podtrzymuje stanowisko Rzecznika wyrażone w piśmie z 19 maja 2023 roku, wnosząc o stwierdzenie, że art. 8 ust. 1 i 2 oraz art. 9 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 1 grudnia 2022 roku o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2023 są

niezgodne z art. 2, art. 173 oraz art. 178 ust. 2 Konstytucji. Wnoszę o umorzenie postępowania w pozostałym zakresie z uwagi na niedopuszczalność wydania orzeczenia.

Pokrótkę odniosę się, jeżeli mogę Wysoki Trybunale, do wzorców konstytucyjnych. W pierwszej kolejności do art. 178 ust. 2. Chciałabym wskazać, że artykuł ten przewiduje, że sędziom zapewnia się warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków. Identyczną treść zawiera art. 196 ust. 2 Konstytucji, odnoszący się do sędziów Trybunału Konstytucyjnego. Powołane wyżej przepisy Konstytucji wyznaczają pewien konieczny standard, który musi być respektowany przez ustawodawcę przy ustalaniu ustawowych zasad wynagradzania sędziów. Normy te zapewniają konstytucyjną ochronę szczególną wynagrodzeń sędziowskich, ograniczając dopuszczalność ingerencji ustawodawcy w system ich kształtowania.

Zapewnienie sędziom odpowiedniego wynagrodzenia – w kontekście znowuż art. 45 ust. 1 Konstytucji – stanowi gwarancję interesu publicznego, wyrażającego się w zapewnieniu każdemu prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. W demokratycznym państwie prawnym gwarancją i warunkiem praworządności jest należyte działanie wymiaru sprawiedliwości, a jest ono w ujęciu ustrojodawcy w pełni możliwe tylko wtedy, kiedy warunki pracy sędziów i wynagrodzenia odpowiadają godności sędziowskiego urzędu i zakresowi obowiązków.

Chciałabym także odnieść się do wzorca konstytucyjnego – odnośnie art. 173 Konstytucji. Pragnę wskazać, iż zaskarżone przepisy zostały w sposób ścisły powiązany z ustawą budżetową na rok 2023, o czym świadczy tytuł ustawy, w której zostały zamieszczone kwestionowane przepisy. Zgodnie z art. 219 ust. 2 Konstytucji, zasady i tryb opracowania budżetu państwa, stopień jego szczegółowości oraz wymagania, którym powinien odpowiadać projekt ustawy budżetowej, a także zasady i tryb wykonywania ustawy budżetowej określa ustawa. Obecnie materia ta oczywiście reguluje ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych (Dz. U. z 2020 r., poz. 1634 ze zm.). Z art. 139 ust. 2 tej ustawy o finansach publicznych wynika autonomia budżetowa wskazanych w nim jednostek. Autonomia ta obejmuje niejednorodną kategorię podmiotów. Obejmuje bowiem zarówno podmioty, którym ustrojodawca przyznał status niezależności od innych organów państwowych. Praktyka, polegająca w istocie na obchodzeniu przez Radę Ministrów, stanowiącą pochodną konstytucyjnej zasady niezależności, zasadę autonomii budżetowej, poprzez kierowanie do Sejmu ustawy okołobudżetowej, wymaga zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich oceny z punktu widzenia zgodności z Konstytucją, tym

bardziej, że wnioskodawcy, jako wzorzec kontroli wskazali art. 173 Konstytucji Rzeczypospolitej.

Jeżeli chodzi o wzorzec zawarty w art. 2, to już bardzo krótko przedstawię, że zaskarżone przepisy wprowadzające mechanizm ustalania wysokości wynagrodzenia, którego podstawę stanowi wyznaczona, wskazana kwota prowadzi do naruszenia bezpieczeństwa prawnego sędziów, wynikającego z konstytucyjnej zasady ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa. Zaskarżone przepisy mają charakter doraźny – w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich – i arbitralny i pozostają w sprzeczności z dotychczasowymi założeniami.

Kwestią zasadniczą z punktu widzenia bezpieczeństwa prawnego i pewności prawa jest zagwarantowanie stabilnych reguł ustalania wynagrodzeń sędziowskich w ścisłym powiązaniu z kwestią niezawisłości sędziowskiej. Mając to na uwadze, wnoszę jak w *petitum* pisma.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo. Obecnie mogą państwo odnieść się wzajemnie do własnych wystąpień, jeżeli jest takie życzenie. Proszę bardzo, panie profesorze.

Pan Artur Kotowski:

Proszę Wysokiego Trybunału, ja bardzo krótko, ponieważ reprezentuje Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, jednego z wnioskodawców, ja bardzo krótko chciałbym odnieść się do pewnych argumentów podniesionych przez szanownego pana posła, przedstawiciela Sejmu, dosłownie bardzo syntetycznie. Co do uzasadnienia projektu ustawy o budżetowej, sądzę, że analiza jego treści jednoznacznie dowodzi, że w ogóle ustawodawca nie odniósł się do problematyki konstytucyjnej, zarówno art. 178 ust. 2, jak i tego, dlaczego w istocie rzeczy dokonał modyfikacji przyjętego nawet pierwotnie, w poprzednich dwóch ustawach odstępstwa. To uzasadnione jest wyjątkowo lakoniczne, liczy – nawet przed chwilą je przejrzałem – około, mniej więcej, pół strony i w gruncie rzeczy jest gołosłowne, co zresztą wskazywano we wnioskach.

Nikt nie kwestionuje, proszę Wysokiego Trybunału, że szczególnie ostatnie kilka lat było sytuacją wyjątkowo ekstraordynaryjną i wymiar sprawiedliwości nie funkcjonuje w żadnej próżni społecznej, natomiast przedmiotem tej kontroli, tej sprawy jest jednak kontekst normatywny, a nie kontekst faktyczny. Problem, który się pojawił w gruncie rzeczy dotyczy tej samej kwestii, tylko akcentowanej w różny sposób przez poszczególnych wnioskodawców. Dotyczy mianowicie tego, czy mechanizm ustalania wynagrodzeń sędziowskich, na które zdecydował się ustawodawca, czy który nawet miałby funkcjonować

w wyniku tych ekstraordynaryjnych okoliczności, które powinny być uwzględnione i należycie wskazane, odpowiada standardowi konstytucyjnemu i wtórnie prowadzi do wypracowania takiej normy postępowania kierowanej do władzy politycznej, która prowadziłaby do wypracowania poziomu wynagradzania sędziów zgodnie z tym przepisem, czy też nie.

Sednem problemu jest to, że to przyjęcie tego rozwiązania arbitralnego przez ustawodawcę wprowadza luz decyzyjny, który jest nieznanemu... czy który wynika... czy w istocie który jest sprzeczny z przyjętym rozwiązaniem konstytucyjnym. *A contrario* wprowadzenie, przez przyjęcie takiego rozumowania, że jedyną okolicznością, która umożliwiłaby ustawodawcy zwykłemu na kreowanie uposażenia sędziowskiego w sposób całkowicie dowolny, byłoby przyjęcie, że w istocie pominięcie... ono skutkowałoby przyjęciem kontekstu semantyczno-normatywnego omawianego przepisu i zrównywałoby w istocie sędziów z innymi przedstawicielami sfery budżetowej, zawodów sfery budżetowej.

Jest jednak tak, że w Konstytucji konkretnie sędziowie zostali wymienieni jako ci, których wynagrodzenie, uposażenie będąc ściśle, podlega ochronie konstytucyjnej i te przesłanki po prostu sytuują tą grupę... ich sytuacja, co do określenia mechanizmu prawidłowego wynagrodzenia podlega wzmożonej ochronie w zakresie zbadania kontekstu normatywnego, przyjętych rozwiązań w ustawach zwykłych. Dziękuję.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo. W kolejności może zabierania głosów przez wnioskodawców. Bardzo proszę, panie profesorze.

Pan Wojciech Sawczyn:

Dziękuję bardzo. Wysoki Trybunale, szanowni państwo, ja tylko krótko chciałbym odnieść się do stanowiska Sejmu. Mianowicie, według projektu z 24 sierpnia 2023 roku nie ma mowy o żadnej epizodyczności, dlatego że projekt ustawy o szczególnych rozwiązaniach służących realizacji ustawy budżetowej na rok 2024 również zawiera konkretną kwotę, troszkę wyższą, to jest w tym momencie 6114 zł i 8 gr, ale znowu nie ma – przynajmniej według projektu ustawy, znajdującego się na stronach rządowych – nie ma mowy o tym, że wracamy do mechanizmu przewidzianego przez przepisy ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Sądzie Najwyższym, tylko cały czas jesteśmy w tych samych realiach, których dotyczy nasze dzisiejsze spotkanie, czyli ustawa na 2024 rok. Wygląda dokładnie tak samo... jest projektowane według tych samych mechanizmów, jak kwestionowane dzisiaj przez nas przepisy. Dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Dziękuję. Proszę uprzejmie.

Pan Maciej Nawacki:

Wysoki Trybunale, króciutko do stanowiska Sejmu. Już szanowny przedmówca poruszył tą kwestię, chciałem tylko zaznaczyć, że Krajowa Rada Sądownictwa, uczestnicząc zgodnie ze swoimi kompetencjami w opiniowaniu określonych aktów prawnych w procesie legislacyjnym, opiniowała projekt ustawy o budżetowej na 2024, wprowadzając dalej, znaczy modyfikując ten mechanizm arbitralnego ustalania wynagrodzeń i jeszcze raz wracając do mechanizmu rozwierających się nożyc, ta różnica miała już sięgać – jeżeli chodzi podstawę – kwoty ponad 900 zł, także to jest cały czas narastająca różnica. Ta różnica na 2024 projektowana jest wręcz... drastyczna, także dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Bardzo dziękuję. Pani doktor, bardzo proszę.

Pani Anna Dalkowska:

Bardzo dziękuję. Ja także odnosząc się do stanowiska Sejmu chciałbym wskazać tutaj już nie na kwoty, tylko na tę dowolność i arbitralność tych zmian wynagrodzeń. Mianowicie, w roku 2021 ustawodawca zdecydował się na kształtowanie wynagrodzenia sędziów w odniesieniu do kwoty wynagrodzenia za drugi kwartał roku 2019, co spowodowało zmianę o 3,82 %. W roku 2022 zdecydował się na kształtowanie tego wynagrodzenia w odniesieniu do podstawy, która obowiązywała w roku 2020, czyli jakby rok później, co spowodowało zmianę na poziomie 9,55 %, natomiast w roku 2023 zdecydował się na całkowite odstępstwo od zasad określonych w roku 2009, ustalając już w zupełnie dowolny sposób współczynnik wzrostu, indeksowany do kwoty wynagrodzenia, która obowiązywała w zasadzie w roku poprzednim, powiększając o wskaźnik 7,8. To pokazuje na całkowitą dowolność i arbitralność kształtowania tego systemu wynagrodzenia, które *de facto* prowadzi do naruszenia niezawisłości sędziowskiej, o czym była mowa. Dodam jeszcze, że to jest nie tylko element pewnego rodzaju przywileju ze strony sędziów czy innych grup zawodowych, ale przede wszystkim element zawisłości jest kształtowany w Konstytucji, jako element prawa obywatela do sądu i o tym powinniśmy pamiętać. To przede wszystkim gwarantuje. Dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Dziękuję uprzejmie. Pan poseł.

Pan Marek Ast:

Wysoki Trybunał Konstytucyjny, też odnosząc się do tych głosów, które w tej chwili padły, jak również stanowisk wyrażonych we wnioskach przedstawionych przez wnioskodawców. Ja chciałbym zwrócić uwagę na jedną rzecz, bo i w stanowisku Sejmu i w uzasadnieniach do poszczególnych ustaw okołobudżetowych, które wprowadzały odstępstwo od ogólnej zasady, ustawodawca zwracał przede wszystkim nacisk na zachowanie równowagi finansów publicznych, stabilności finansów publicznych, ale przecież to rozstrzygnięcie nie było jedynym instrumentem, które ustawodawca stosował, aby tę równowagę finansów publicznych zachować. To był szereg działań rządu, podejmowanych zarówno w projektach poszczególnych budżetów, jak i w trakcie roku budżetowego.

Zarzut na przykład, który pada ze strony Krajowej Rady Sądownictwa, sędziego Macieja Nawackiego, że zaangażowano olbrzymie środki inwestycyjne dla samorządów, ale to był właśnie element walki z jednej strony z inflacją, z drugiej strony oczywiście z tymi zagrożeniami, które wiązały się ze skutkami pandemii i kryzysu energetycznego. Jeżeli po prostu Sejm podejmuje tego rodzaju decyzję i rząd, mające na celu nakręcenie gospodarki, one służą zachowaniu równowagi również budżetowej. Te oszczędności, które były stosowane przez ustawodawcę i rząd, nie dotyczyły jednej grupy społecznej i jednej grupy zawodowej, jaką są sędziowie, ale również innych grup zawodowych.

Ja krótko przedstawię dane, jeżeli chodzi o obecny rok 2023. Przeciętne wynagrodzenie sędziowskie: 16 000 zł, 50% stanu sędziowskiego pobiera wynagrodzenie od 13.370 zł do 19.130 zł, 25% poniżej 13.370 zł, przeciętne wynagrodzenie w budżecie 6.500 zł. I w tym momencie nawet kwestia oceny, czy to wynagrodzenie, które sędziowie otrzymują, pozostaje w zgodzie z tym, które określa art. 178 ust. 2 Konstytucji – odpowiada tym wymogom – czy... to jest oczywiście też ocena Wysokiego Trybunału Konstytucyjnego w tym orzeczeniu, które zapadnie w tej sprawie. Zdaniem Sejmu, wynagrodzenia, które są zagwarantowane między innymi ubiegłoroczną ustawą o okołobudżetową spełniają wymogi wynikające z art. 178 ust. 2 Konstytucji.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo, panie pośle. Widzę, że uczestnicy wyczerpali swoje wypowiedzi. Zapytam, czy panowie sędziowie chcieliby zadać jakieś pytania?

Sędzia Rafał Wojciechowski:

Tak, przygotowałem kilka pytań, ale w wypowiedzi wnioskodawców i uczestników, jak również przebieg dyskusji właściwie dają mi odpowiedź, także bardzo dziękuję.

Przewodniczący:

Dziękuję uprzejmie, ja również nie mam żadnych pytań. Wydaje mi się, że sprawa jest w miarę jasna, przy tej obszernej argumentacji pisemnej i ustnej dzisiaj na rozprawie. Zatem proszę uczestników postępowania o sformułowanie także krótkich, zwięzłych wniosków końcowych. Proszę uprzejmie.

Pan Artur Kotowski:

Proszę Wysokiego Trybunału, aby nie przedłużać, ja podtrzymuję wniosek i całą argumentację przedstawianą przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego. Zarówno we wniosku do Wysokiego Trybunału, jak i dotychczas przedstawianych w pismach w tej sprawie. Dziękuję.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo. Panie profesorze.

Pan Wojciech Sawczyn:

Wysoki Trybunale, ja również – nie przedłużając – w pełni podtrzymuję wniosek Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego złożony we wniosku i pismach procesowych. Dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Dziękuję. Pełnomocnicy Krajowej Rady Sądownictwa.

Pani Anna Dalkowska:

Dziękuję bardzo. Wysoki Trybunale, ja również podtrzymuję całą argumentację zawartą we wniosku. W imieniu Krajowej Rady Sądownictwa wnoszę o stwierdzenie niezgodności art. 7, 8 i 9 ze wzorcami konstytucyjnymi wskazanymi wyczerpująco we wniosku, prezentowanym w uchwale Krajowej Rady Sądownictwa. Dziękuję bardzo.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo. Panie pośle.

Pan Marek Ast:

Wysoki Trybunale Konstytucyjny, wnoszę tak, jak w stanowisku Sejmu.

Przewodniczący:

Dziękuję bardzo. Pani pełnomocnik Rzecznika. Przepraszam, panie prokuratorze.

Pan Jerzy Łabuda:

Wysoki Trybunale Konstytucyjny, ja w pełni podtrzymuję stanowisko Prokuratora Generalnego w tej sprawie. Dziękuję.

Przewodniczący:

Bardzo dziękuję. I pani pełnomocnik.

Pani Anna Kierzkowska-Kalka:

Podtrzymuje stanowisko wyrażone przez Rzecznika Praw Obywatelskich w piśmie z dnia 19 maja.

Przewodniczący:

Bardzo dziękuję. Proszę państwa, Trybunał Konstytucyjny uznaje sprawę za dostatecznie wyjaśnioną do wydania orzeczenia. Na tym rozprawę zamykam. Trybunał udaje się na naradę. Ogłoszenie orzeczenia nastąpi w dniu dzisiejszym, na tej Sali, o godzinie 13.30. Dziękuję państwu bardzo.